

ביאורים

העיקר השני לפי רבי יוסף אלבו הוא 'תורה מן השמים'. מיסודות אמונתנו הוא להאמין שהקב"ה מצווה את בני האדם וקובע מה מותר לעשות ומה אסור, והוא נתן לנו את התורה.

השורשים הנובעים מזה הם:

א. ידיעת ה': היו פילוסופים שטענו שאמנם הקב"ה ברא את העולם, אך לא באופן ישיר, אלא כתוצאה מקיומו של הבורא נברא גם העולם בלא כוונה ותכלית. אמונתנו בידיעת ה' היא שהקב"ה מכיר אותנו ויודע את הקורות אותנו ופורש כנפו על כל אחד מאיתנו. הוא ברא אותנו בכוונת מכוון ויש תכלית בבריאת העולם. כיוון שכך, הוא נותן נבואה לנביאים ואומר להם מה רצונו מאיתנו.

ב. נבואה: אם אין אמונה באפשרות שה' נותן נבואה, אין הקב"ה מתקשר עם בני אדם. במקרה זה לא יכולה להינתן לנו תורה. אמונתנו בנתינת התורה מחייבת את זה שהקב"ה מנבא את הנביאים.

ג. הוכחה שהנביא הוא נביא אמתי - כדי להיחשב נביא, שיריד לעולם תורה מחייבת, צריך שיוכח לעולם שהנביא הוא נביא אמתי. לולא שורש זה, יוכל כל אחד לומר שה' דיבר אליו וציווה עליו כך וכך.

רבי יוסף אלבו מסביר שהוא לא מנה את נבואת משה כאחד מעיקרי האמונה אף על פי שהרמב"ם עשה זאת. דרכו היא למנות את העיקרים שבלעדיהם לא תיתכן דת אלוהית, דת שהגיעה מאלוהים ולא מבני אדם. העיקרים לכך שהיהדות היא הדת האמתית הם רק ענפים משורשים אלה, ועל כן הם אינם נמנים בעיקרי האמונה של רבי יוסף אלבו.

העיקר השלישי הוא שכר ועונש. כיוון שיש תורה מן השמים, יש לזה משמעות גם לגבי התכלית העתידית שלנו. המקיים את התורה מקבל שכר מאת ה', והעובר עליה נענש. אם לא כן, אין משמעות לציווי התורה. החידוש בעיקר זה הוא שהקב"ה לא רק מכוון את העולם באופן כללי, אלא גומל לכל פרט ופרט כפי מאמציו ועבודתו.

השורש שנובע מעיקר זה הוא ההשגחה. הקב"ה משגיח על העולם ועל ידי כך הוא מעניש את מי שעובר על דבריו ונותן שכר טוב לשומרי מצוותיו. שורש זה אינו תוצאה של העיקר 'שכר ועונש', אלא להפך - הוא היסוד שעליו בנויה האמונה בשכר ועונש. לולא האמונה בהשגחה לא ניתן להאמין בשכר ועונש.

הרחבות

העולם הבא

אם הנפשי - לחושבים שעקר השכר הוא לנפש ולא לגוף; ולאומרים שיש שכר נפשי וגופי - יכלל שניהם כאחד. מצאנו בדברי הראשונים שתי שיטות בהבנת העולם הבא והגמול בזמן תחיית המתים. בהמשך הספר מציג רבי יוסף אלבו את שתי [עיקרים ד, ל]: "בשכר הרוחני שאמרנו שיגיע לאדם אחר המוות נחלקו בו חכמי ישראל האחרונים לשתי דעות: הדעת האחד הוא דעת מי שיאמין שאף אם יש לצדיקים הגמורים בעולם הזה שכר טוב כפי מעשיהם כמו שהיה לאבות, מכל מקום עיקר השכר הוא רוחני ולנפש בלבד בעולם הבא, רצה לומר העולם הזה הוא בא לאדם אחר המוות מייד, כשתיפרד הנפש מן הגוף ויאמין עם זה שעם היות עיקר השכר הזה לנפש בלבד, עוד יש שכר אחר גשמי בעולם הזה לימות המשיח, וזה בתחיית המתים שיחיו אז הצדיקים הגמורים... אבל מכל מקום ימותו אחר שיחיו וישונו לעפרן, ויזכו אז הנשמות ההן במה שהשיגו בחייהן השניים ההן להתענג במדרגה יותר גדולה בעולם הבא ממה שהיו בה קודם התחייה, וזה דעת הרמב"ם ז"ל [איגרת תחיית המתים]". לשיטה זו עיקר קבלת השכר הוא בעולם הבא - דהיינו לאחר מיתת האדם, והשכר הוא לנפש ולא לגוף. בימות המשיח יחיו הצדיקים לזמן מסוים וימותו ונפשם תחזור למקורה לעולם הבא. "והדעת השני הוא דעת מי שיאמין כי עם היות שיש לצדיקים גמורים שכר גשמי בעולם הזה... ראוי שישולם בעולם הבא שכר אל הגוף עם הנפש ביחד, וזה יהיה אחר תחיית המתים... זהו דעת הרמב"ם ז"ל ודעת הרמ"ה ז"ל". לשיטה זו, העולם הבא הוא הזמן שלאחר תחיית המתים והשכר בו הוא לגוף ולנפש יחדיו. עד אותו הזמן תמצא הנפש בגן עדן.

והשורשים הנתלים בעקר השני, שהוא "תורה מן השמים", והמסתעפים ממנו, הם שלש, שהם: ידיעת ה'; והנבואה; ושליחות השליח. ואלו השלשה, גם-כן, מבאר מענינם היותם מתחייבים לעקר "תורה מן השמים". וזה, כי אם אין ה' יודע הנמצאות השפלות, לא תהיה-שם נבואה מאתו ולא תורה מן השמים. ואף אם יהיה יודע הנמצאות השפלות, איננו מחייב שתגיע תורה מן השמים אם אין-שם נבואה ומדע מגיע מה' לאדם. ואף אם תהיה-שם נבואה - להודיע העתידות או לצוות את האדם צוויים פרטיים שיעשה הוא ובניו ובני ביתו אחריו, כמו שצוה לאברהם מצות המילה - לא יתחייבו האנשים להשמע אלו אם לא יתאמת היותו שליח האל לצוות את האנשים צוויים אלהיים. ולזה היה התאמתות שליחות השליח עקר כולל לכל הדתות האלהיות. כי כשיתאמת שליחות השליח - הן שיהיה השליח גדול במדרגה יותר מאד, הן שלא יהיה באותה מדרגה - יהיה אפשר שינתן על-ידי סדור אלהי כולל ומספיק להגיע האנשים אל ההצלחה הנצחית. וזהו ענין "תורה מן השמים".

ולזה לא מנינו נבואת משה בכלל העקרים ולא בשורשים כמו שעשה הרמב"ם ז"ל. כי אין ראוי למנות עקר אלא מה שלא ידמה תורה אלהית וזולתו, ולא שרש אלא המתחייב לעקר בהכרח. וזה אינו מתחייב לשליחות השליח בהכרח, אבל הוא ענף נמשך ממנו. ואם היה שימנה, הנה הוא עקר פרטי לתורת משה. אבל לפי שהתאמתות שליחות השליח המיוחד בכל דת ודת עקר פרטי אליה, וכפי חזק התאמתות שליחות השליח תהיה חזק ההאמנה בדת ההיא - לא ראינו למנות נבואת משה עקר פרטי לתורת משה, כי אחר התאמת שליחותו אין צורך לאמת מדרגת נבואתו. ואמנם אין יהיה התאמתות שליחות השליח כדי שלא יפל בו שום-ספק, זה ממה שיתבאר במה שיבוא [פ"ח] בעזרת ה'. ואולם למה מנינו "תורה מן השמים" עקר, והנבואה שרש נמשך אליה - זה יתבאר במאמר השלישי [פ"ב] בעזרת ה'.

והעקר השלישי, שהוא "השכר והעונש", הנה השרש הקודם לו והמתחייב אליו בהכרח הוא ההשגחה. וזה, כי אף-על-פי שפבר קדם לנו שרש הידיעה ושהאל יודע מעשה בני-האדם ומסדר עניניהם, ב"תורה מן השמים", באפן שיתקיים קבוצם ויתקן חיותם - כבר היה אפשר לומר כי, להיות האדם פחות ונבזה בעיני ה', יהיה הפרט משלח ונעזב ובלתי-נגמל על מעשיו הפרטיים אשר בינו לבין קונו אלא מצד-היותו חלק מן הכלל, לא בבחינת הפרט מצד-עצמו. ולזה שמנו ההשגחה שרש קודם לשכר ולעונש - להעיר שההשגחה האלהית היא על כל פרט ופרט: לתת לו עונש ושכר אף על הדברים שהם בינו לבין ה', כמו שלא שעה אל קין ואל מנחתו; וכל-שכן על הדברים שהם בין אדם לחברו, כמאמר הנביא [ירמיהו לב, יט]: "גדל העצה ורב העלילה אשר-עיניך פקחות על-כל-דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו".

ו"השכר והעונש" - שני מינים: אם גופי, ואם נפשי; ועקר "השכר והעונש" יכלל שניהם כאחד. אבל לא ראינו למנות הגופי שרש בפני-עצמו והנפשי שרש בפני-עצמו; כי הגופי, אין ראוי למנותו שרש בפני-עצמו, לפי דעתו, שהרי יש מרז"ל שאמרו [קידושין לט:]: שכר מצוה בהאי עולמא לכא. ולזה שמנו "השכר והעונש" עקר אחד בכלל, לכלל שני מיני השכר: אם הנפשי - לחושבים שעקר השכר הוא לנפש ולא לגוף; ולאומרים שיש שכר נפשי וגופי - יכלל שניהם כאחד.

לעקר - מעיקר. הנמצאות השפלות - הברואים הגשמיים. ומדע - ידיעות וחכמות. ומספיק להגיע - ביכולתו להביא. משלח ונעזב - מרוחק ולא מושגח. ובלתי-נגמל - לא מקבל גמול. שעה - קיבל. גופי - שכר גשמי לגוף. נפשי - שכר רוחני לנפש. בהאי עולמא לכא - בזה העולם אינו.

שלושה שורשי "תורה מן השמים"

נבואת משה אינה עיקר

שורש "השכר והעונש"

שני מיני השכר והעונש

מאמר ראשון כ"ה אב

לזרע של קימא והצלחה עבור יוחנן אוריאל בן לאה מרלן ורובה ג'ואן בת ג'וסלין שמחה הי"ו